

Esko M. Laine

Pappislupaus, pappisvala ja papin velvollisuudet reformaatiosta 1900-luvulle

Pappisvihkimyksen eli ordinaation yhteydessä annetut lupaukset ovat kuuluneet luterilaisuuteen aina. Sen sijaan se, onko kysymys lupauksista, piispan kysymyksiin annetuista vastauksista kuten keskiajalla ja reformaation alkuvaiheessa, vai valasta kuten 1600-luvulla, on vaihdellut vuosisatojen aikana. Itse pappislupauksen sisällöstä on sen sijaan vallinnut kirkossa yllättävän yhtenäinen käsitys, vaikka samanaikaisesti näiden lupauksen taustalla olleet oletukset, ihanteet ja pelot, ovat vaihtuneet.

Ensimmäisessä luterilaisessa eli vuoden 1571 ruotsalaisessa kirkkojärjestyksessä papiksi vihittäväälle esitettiin viisi kysymystä¹:

1. Tahdotko / tahdotteko ottaa vastaan tämän viran? *Wilien j / Wiltu tå nu vi Gudh then helga Treefallighetz nampn tagha widh thenna tiensten oc Prestaembete?*
2. Tahdotko / tahdotteko hoitaa sitä oikein ja arvollisesti Jumalalle kunniaksi ja seurakunnalle hyväksi? *Wilien j / Wiltu winleggia ider ther om, at thet må rett och werdeliga, Gudhi til äro, och hans församling til godho brukat warda?*
3. Tahdotko / tahdotteko pysyä Jumalan puhtaassa sanassa ja välttää kerettiläistä opetusta? *Wilien j / Wiltu ock altijdh stadeliga bliffua wid rena Gudz ord, och fhy all falske oc kettterske lärdom?*
4. Tahdotko / tahdotteko olla hyvänä esimerkkinä kaikille eikä pahenukseksi kenellekään? *Wilien j / Wiltu teslikes så stella idart leffuerne, at j giffuen godh exempel ifrå ider, och ingen förarghen?*
5. Tahdotko / tahdotteko edistää yleistä rauhaa maassa ja kuuliaisuutta laillista esivaltaa kohtaan, niin paljon kuin se on sinun / teidän vallassanne *Wilien j / Wiltu ock altijdh sökia almennelig landzfrid, och förskaffa lydno och höörsamheet emoot ordentligh öffuerheet, så mykit idher / tigh ståår til görandes?*

Erityisen mielenkiintoista näissä lupauksissa on se, että ensimmäistä – pappisviran vastaanottamista koskevaa lupausta - lukuun ottamatta ne puuttuvat kaikista mainitun kirkkojärjestyksen esikuvana olleista saksalaisista kirkkojärjestyksistä sekä tanskalaisesta vuoden 1537 kirkkojärjestyksestä (*Kirke-Ordinanssen*).²

Ruotsalaisen vuoden 1571 kirkkojärjestyksen lähteitä koskevassa tutkimuksessa on osoitettu, että ruotsalainen ordinaatiokaava kopioitiin lähes sellaisenaan Mecklenburgin vuoden 1552 kirkkojärjestyksestä, joka puolestaan toisti uskollisesti Lutherin

ordinaatiokaavan vuodelta 1537.³ Kummastakin kuitenkin puuttuivat ordinoitaville esitetyt kysymykset lukuun ottamatta kysymystä viran vastaanottamisesta.⁴

Saksassa pappislupaukset hoidettiin niin, että superintendentti (attendantti) tai piispa kuvasi pappisviran keskeisen sisällön ordinaatiopuheessaan ja virkaan vihittävät vastasivat ainoastaan siihen, halusivatko he tulla vihityksi tällaiseen virkaan. Kandidaattien kuulustelu ja heidän kelpoisuutensa tutkinta oli reformaatiokauden Saksassa suoritettu jo ennen ordinaatiota konsistorissa. Eräessä Lutherin ordinaatiokaavan versiossa vuodelta 1538 määrättiin pitämään ordinaatio mahdollisimman pian eli viimeistään seuraavana päivänä kuulustelun jälkeen.⁵

Saksasta poikkeavaan menettelyyn Ruotsissa saattoi olla useita syitä. Näyttää ensinnäkin siltä, että jo reformaatioaikana ennen vuoden 1571 kirkkojärjestystä muotoutui tavaksi, että piispa esitti kandidaateille ordinaation yhteydessä useita julkisia kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli testata tämän tai näiden kelpoisuutta. Tämä saattoi perustua jo keskiaikaiseen traditioon; reformaatio Ruotsissa oli monessa suhteessa maltillinen ja konservatiivinen varsinkin liturgisissa kysymyksissä. Kaiken kaikkiaan ordinaatiolla liturgisena toimituksena oli Ruotsissa ja Suomessa suurempi merkitys kuin Saksassa, jossa papin kutsumus korostui liturgisen ordinaation kustannuksella.⁶

Saksassa harkittiin reformaation aikana jopa koko ordinaatioaktista luopumista ja pappisviran luovuttamista tutkinnon päätteeksi. Kastajaliikkeen kanssa puhjennut kiista synnytti kuitenkin 1530-luvulla tarpeen korostaa kirkon viran ”ulkoista puolta”. Pappisviran saaminen erillisessä liturgisessa aktissa - sen sijaan, että kandidaatit olisi julistettu papeiksi tuomiokapituleissa suljettujen ovien takana pidetyn kuulustelun päätteeksi - korosti pappisviran objektiivista luonnetta ulospäin ja osoitti myös seurakunnalle, että hengellinen virka saatiin, eikä sitä voinut itse ottaa. Toinen ordinaation säilyttämiseen vaikuttanut tekijä oli käsitys, jonka mukaan juuri seurakunnalla oli oikeus kutsua ja valita pappinsa. Ordinaatio mahdollisti seurakunnalle läsnäolon juuri siinä hetkessä, jolloin virka luovutettiin.⁷

Ordinaatioaktista tuli ensimmäisen kerran pakollinen etappi tiellä pappeuteen luterilaisten keskuudessa Saksissa 1535 vaaliruhtinas Johann Friedrichin määräyksestä. Myöskään Luther itse ei torjunut ordinaatiota liturgisena aktina, jossa pappisvirka luovutetaan, vaikka halusikin poistaa pappeudesta katoliselle virkakäsitykselle ominaiset uhri- ja välittäjäfunktiot evankeliumin vastaisina sekä torjua ajatuksen ordinaatiosta sakramenttina.⁸

Toisin kuin Saksassa ordinaatiokysymykset säilyivät Ruotsissa reformaation jälkeenkin. Säilyneistä lähteistä ei käy ilmi, montako kysymystä Ruotsissa reformaation alkuvaiheessa kandidaateille esitettiin tai mikä niiden sisältö oli, mutta on oletettavaa, etteivät ne olennaisesti poikenneet edellä esitetyistä vuoden 1571 kirkkojärjestyksen kysymyksistä. Tutkijat ovat arvelleet, että niiden sisältö keskittyi erityisesti pysymisessä raamatullisessa

opetuksessa ja sen mukaisessa saarnassa ja sakramenttien jaossa sekä arvokkaassa käyttäytymisessä. *Ragnar Askemarkin* mukaan reformaatiokauden alun kiista uuden ja vanhan käytännön välillä koski ennen muuta ordinaation ulkonaisia muotoja kuten vihittävien voittoa ja kysymystä absoluuttisesta ordinaatiosta toisin sanoen piispan oikeutta vihkiä pappeja ”varastoon” ilman paikallisseurakunnan vokaatiota.⁹

Reformatorisen sisällön korostaminen oli tietysti luonnollista, mutta siihen sisältyi Ruotsissa myös ilmeinen pelko katolisesta vastareaktiosta. Vuonna 1571 kuninkaana ollut Juhana III oli yhdeksän vuotta aikaisemmin, vuonna 1562 solminut avioliiton Katariina Jagellonian kanssa, joka kuului Puolan hallitsijasukuun ja oli siis katolilainen vastoin valtaistuimella tuolloin istuneen vanhemman veljensä Eerik XIV tahtoa ja nimenomaista käskyä.¹⁰ Oli perusteltua odottaa, että vastauskonpuhdistus saattaisi vielä kaapata myös Ruotsin ja Suomen takaisin paavin helmoihin. Ja vaikka tältä vaaralta vältyttäisiinkin, joka tapauksessa luterilaisten ja katolilaisten välit olivat vielä selvittämättä. Samasta syystä Upsalan kokouksen päätöksessä 1593 todettiin, ettei valtakuntaan oikeastaan saisi antaa tulla eikä asettua asumaan kenenkään sellaisen, joka harrastaa ”jotain väärää oppia” eikä ole kanssamme yhä opin asioissa.¹¹

Juhanan valtakauden päätyttyä tämän kaltaiseen, poliittisesti korrektiin tasapainoiluun ei ollut enää tarvetta. Kaarle IX:n aikana annetussa Örebron päätöksessä 1617 määrättiin suorasukaisesti katolilaiset poistumaan maasta kolmen kuukauden kuluessa. Tämän jälkeen maassa tavattavia ”papisteja” tuli valtiopäiväpäätöksen mukaan kohdella maanpetteureina tai luopioina. Asetus teki katolisuudesta näin käytännössä kuolemalla sovitettavan rikoksen. Se kielsi myös opinkäynnin jesuiittakollegioissa.¹² Myöhemmin Ruotsi joutui kuitenkin Oliwan rauhassa 1660 sallimaan hallussaan olleilla ulkomaisilla alueilla asuville katolilaisille rajoitetun uskonnonvapauden eli oikeuden harjoittaa uskontoaan hiljaisuudessa.¹³

Papin arvollisen käyttäytymisen korostaminen reformaatiokaudella liittyy siihen, että reformaatio oli raunioittanut keskiaikaisen pappeuden. Kustaa Vaasa viittasi tähän valittaessaan eräässä kirjeessään 1540 pappien, ylioppilaiden ja teinien lisääntyneestä halveksunnasta. Tämä johtui oletettavasti siitä, että pappisvirkoihin tarjolla ollut aines ei ollut kovin korkeatasoista – tai että niihin pyrkineet käyttäytyivät talonpoikaisten normien mukaan, joihin kuului muun muassa taipumus juopotteluun ja pienimuotoisen väkivallan käyttö tarvittaessa.¹⁴

Mitä ensimmäiset pappislupaukset tarkasti ottaen tarkoittivat, mistä ne tulivat ja miten ne muuttuivat? Tarkastelen erikseen kutakin lupaa reformaatiokaudesta alusta Schaumanin kirkkolain luomaan tilanteeseen asti.

1. Tahdotko / tahdotteko ottaa vastaan tämän viran?

Tämä lupaus pohjautui keskiaikaiseen pappislupaukseen. Se on itse asiassa ainoa lupaus, jossa Lutherin ordinaatiojärjestys ja ruotsalainen ordinaation kaava pappislupausten osalta ovat yhteneväisiä.¹⁵ Se eroaa keskiaikaisesta, katolisesta lupauksesta sikäli, ettei sitä enää liitetty tiettyyn viran asteeseen vaan se miellettiin ylipäättään kutsuksi evankeliumin virkaan. Reformaatiokaudella kandidaattien kutsumus korostui. Ordinaation painopiste ei ollut enää keskiaikaiseen tapaan vihkimisessä, jossa vihittävien uskottiin saavan pappeuden erityisen luonnon (*character indelebilis*) vaan vihittävien kutsumuksessa. Lutherin mukaan (1523) ordinaatiossa oli ennen muuta kyse oikean kutsumuksen vahvistamisesta.¹⁶ Tätä kutsumusta ensimmäinen pappislupaus erityisesti ilmensi.

Ortodoksian aikana pappiskandidaattien sisäinen kutsumus (*vocatio interna*) peittyi ulkoisen (*vocatio externa*) alle. Aikakauden teologiassa tämä ilmaistiin tekemällä distinktio suoran ja välillisen (*vocatio mediata, vocatio immediata*) kutsun välille. Kirkon tai seurakunnan kutsu oli välillinen ja ulkoinen, mutta ilman sitä tie pappisvirkaan ei auennut. Tämä ilmenee selkeästi karoliinisessa kirkkolaissa 1686, jossa puhutaan vain seurakunnan kutsusta ja valinnasta sekä varoitetaan ryhtymästä ilman niitä ja asianmukaista piispan toimittamaa ordinaatiota hoitamaan pappisviran tehtäviä.¹⁷

Ensimmäinen pappislupaus karsiutui 1600-luvulla ja muutkin lupaukset korvattiin pitkällä ja yksityiskohtaisella pappisvalaksi. Siihen viittasivat ortodoksian aikana vain pappisvalan alkusanat: ”Minä, joka pyhään Saarnavirkaan *nyt kutsutaan ja otetaan.*” Schaumanin Kirkkolaissa 1869 esiintyivät sekä lupaukset että vala. Reformatoriseen tapaan piispa esitti sen mukaan ordinaatiossa neljä kysymystä, johon ordinoitavat vastasivat: ”tahdon”. Tämän jälkeen notaari luetti valan.¹⁸

2. Tahdotko / tahdotteko hoitaa sitä oikein ja arvollisesti Jumalalle kunniaksi ja seurakunnalle hyväksi

Lupaus arvollisesta menettelystä voidaan johtaa 1500-luvun saksalaisista kirkkojärjestyksistä. Mecklenburgin kirkkojärjestyksessä korostetaan lisäksi ”ahkeraa opiskelua”, *zuchtiglich leben vnd vleissig lernen*, yhtenä keinona viran arvolliselle hoitamiselle. Sitä vuoden 1571 kirkkojärjestys ei kuitenkaan tunne, mutta karoliinisessa kirkkolaissa opiskelu konkreettisenä osoituksena pappisviran arvolliseksi hoitamiseksi on sen sijaan painokkaasti ilmaistu.¹⁹

Sisällöllisesti karoliininen kirkkolaki pitäytyy asiallisesti ottaen samassa lupauksessa, mutta konkretisoi sen sisältöä merkittävästi: *Minä tahdon myös Jumalan armon kautta oikein ... toimittaa minun virkani kunniallisest niin myös ahkeroita Jumalista, toimellist ja raidista elämäkertaa, välttää kaikkia häpiällisyyttä ja turhuutta kanssakäymises ja ylönpaldisuutta ruuas, juomas ja vaatteissa, nijn myös pitä itseni pois koiranparisest ja häijyst leickipuheest, pahendawaisist*

*töistä ja hävyttömist ja taitamattomist käytöxist ja itzeni käyttämissis ja sanoisa ja töisä itseni niijn laittaa kuin oikian Opettajan hyvin sopii ja tulee.*²⁰

Vala sisälsi runsaasti konkreettisia viitteitä: vaatimuksen raittiudesta sellaisena kuin se 1600-luvulla ymmärrettiin, kielen synneistä varoittamisen ja kohtuullisuuden vaatimuksen. Pappissäädyssä ennen lain antamista vuonna 1680 käydyssä keskustelussa nousi erityisesti esiin kysymys pappien kielenkäytöstä. Länsi-Göötanmaan edustajat kertoivat erään papin kiroilleen vastatessaan häntä vastaan kirkossa karkein sanoin hyökänneelle talonpojalle. Tuomiokapituli oli pitänyt tapausta kirkkopahennuksena ja ilmoitti rangaisseensa kyseistä pappia varoittavana esimerkkinä muille.²¹ Sekä pappisvalaan sisältyvät lupaukset että mainittu tapaus osoittavat sääty-yhteiskunnan etabloitumista: papille eivät sopineet talonpoikien rivot puheet tai porvarien lipevät elkeet.

Papille asetettuja vaatimuksia ei 1600-luvulla ymmärretty ihanteiksi vaan konkreettisiksi normeiksi, joiden rikkomista seuraisi rangaistus. Tämä käy ilmi esimerkiksi papin valan revisioimista koskeneessa keskustelussa valtiopäivillä maaliskuussa 1689. Ehdotusta Jumalan apuun viittaamisen poistamisesta pidettiin pappissäädyssä mahdottomana, sillä papille asetettujen moraalisten vaatimusten ankaruus teki niiden täyttämisen ihmisvoimin mahdottomaksi. Mikäli viittaus Jumalan avusta poistettaisiin, tehtäisiin papista valapatto, mikä olisi Jumalan silmissä kauhistus.²²

Schaumanin kirkkolaissa 1869 viran arvollinen hoitaminen ja esikuvallisuus sulautuivat valassa yhteen kuten Karoliinisessa kirkkolaissakin. Sen sijaan siihen pohjautuvassa liturgisessa käytännössä arvollinen viranhoito esiintyi täysin samassa järjestyksessä kuin jo 1571: *Tahdotteko abkeroida siitä, että tätä wirkaa kaikisa oikein ja kehvollisesti toimitatte.*²³

3. Tahdotko / tahdotteko pysyä Jumalan puhtaassa sanassa ja välttää kerettiläistä opetusta

Kolmas lupaus on puhtaasti reformatorinen: keskiaikaisessa katolisuudessa sille ei ollut vastinetta. Myöskään Lutherin ordinaatiokaavassa kerettiläisyyttä ei mainita, jollei sellaiseksi katsota retorista viittausta ”suteen ja rosvojoukkoihin” (*Wolf und Rotten*).²⁴ Verrattuna saksalaisiin kirkkojärjestyksiin tunnustuksen sitoutumisen lupaus on vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä poikkeuksellisen yksinkertainen. Tutkimuksessa on arveltu, että se saattaisi palautua Västeråsin valtiopäivien 1527 sanamuotoon ”evangeliumin puhtaasta saarnasta valtakunnassa” tai mahdollisesti Kustaa Vaasan talonpoikaiseen tapaan ilmaista asioita talonpojille ominaisella yksinkertaisella suorasukaisuudella.²⁵

Karoliinisessa kirkkolaissa myös tämä lupaus esitettiin huomattavan laajana ja kiemuraisena: *lupaam ja vannon Jumalan ja Hänen pyhän evangeliumins päälle, etten minä tahdo, engä salaisesti itze tygönäni pitää engä julkisesti sanankuulijoitteni edes opettaa ja saarnata jotain*

*muuta oppia kuin sitä, josta Jumala, Pyhä Hengi itse on antanut ja opettanut ja joka pyhässä Bibliassa pitkälti käsitetty on, mutta lyhykäisest meidän uskontunnustukses ja vastaanotetuisa symbolis apostolico niin hyvin kuin Nicaeno ja Athanasiano, niin myös muutumattomas Augsburgin tunnustukses kuin Upsalan konsiliumis anno 1593 kaikilta valtakunnan säädyilt vastaanotettiin ja hyväks löyttin.*²⁶

Pysyminen tunnustuksessa konkretisoitiin tässä yhteydessä ensimmäisen kerran liittämällä tähän yhteyteen luettelo kirkon uskon lähteistä.

Karoliinisessa kirkkolaisissa oppineisuus oli yksi tärkeimmistä pappouden edellytyksistä. Kirkkolakiin sisältyi yksityiskohtainen erittely kandidaateilta vaadituista taidoista. Pysyminen tunnustuksessa ei ollut vain tahdon asia vaan edellytti paitsi kirkon opin myös teologian hyvää hallintaa sekä tarkkuutta niitä koskevissa ilmauksissa. Vuoden 1693 tutkintoasetuksessa oppineisuuden merkitys korostui entisestään. *Pentti Laasosen* mukaan oppineisuus mainittiin papinvirkojen täytössä 1690-luvun alkupuolella Turun tuomiokapitulin suosituskirjeissä Kuninkaalliselle Majesteetille yleisenä toteamuksena ilman tarkempia perusteluja. Myös Viipurissa oppineisuus oli keskeinen virantäyttöperiaate, mutta Turusta poiketen oppineisuuden erittely säilyi virantäyttöesittelyissä itäisessä hiippakunnassa.²⁷

Merkillepantavaa on, ettei karoliinisessa kirkkolaisissa erikseen mainita kerettiläisyyttä. Tämän taustalla on muuttunut käsitys harhaopista: sitä ei enää ymmärretty yksittäisenä hairahduksena vaan osana pahan turmiovaltoja maailmassa; taistelu kerettiläisyyttä vastaan ei siksi ollut vain yksittäisen papin asia vaan kauhistuttava realiteetti, jota vastaan oli valjastettu koko esivalta. Pappien roolina tässä taistelussa oli yhtäältä saarnata oikein ja puhtaasti, harjoittaa kohtuullista polemiikkaa sekä tehdä ilmiantoja esivallalle, jonka tehtävänä oli tehdä ”likainen työ” harhaoppien nitistämiseksi.

Schaumanin kirkkolain pappisvalassa tunnustautuminen sijoittui karoliinisen kirkkolain tavoin heti valan alkuun. Valassa myös mainittiin tunnustus pohja: Vanhan testamentin ja Uuden testamentin profeetalliset ja apostoliset kirjat ja evankelisluterilaisen kirkon tunnustus. Myös lausuman negatiivinen puoli oli mukana: *etten julkisesti julista ja levittele, enkä salaisesti puolusta ja suosittelen sitä vastaan sotivia oppeja*. Pappislupauksissa kerettiläisyys on ilmaistu 1800-luvulle ominaisella, uutta kieltä luovalla tyyllillä: *Tahdotteko niinmuodoin... kaikkea wäärää ja williuskoista oppia karttaa, oikein saarnata Jesusta Kristusta Jumalan sanan jälkeen...*²⁸

4. Tahdotko / tahdotteko olla hyvänä esimerkkinä kaikille eikä pahennukseksi kenellekään ?

Keskiajalla pappislupaukseen liittyi lupaus selibaatista, jonka reformaatio poisti sallimalla papeille avioliiton. Tutkijat ovat arvelleet, että esikuvallisuusvaatimuksen taustalla olisivat olleet lukuisat tarkastukset, joita reformaatioaikana ennen vuotta 1571 oli tehty. Georg

Norrman, Kustaa Vaasan luottomies, viittaa usein papiston holtittomaan elämään. Lutherin ordinaatiokaavassa esikuvallisuus tarkoitti konkreettisesti myös papin velvollisuutta huolehtia vaimonsa, lapsiensa ja palkollisten kristillisestä vaelluksesta, mutta tämä näkemys ruotsalaisesta kirkkojärjestyksestä puuttuu.²⁹

Karoliinisen kirkkolain esikuvallisuutta koskevaan opetukseen on edellä jo viitattu. Viran arvollinen hoitaminen ja esimerkillisyys sulautuivat yhteen. Yksityiskohtina voi mainita kiellon ”ahneuden ja ilkiän voiton” hamuamisesta. Merkille pantava on myös kohtuullisuuden vaatimuksen konkreettinen ilmaus: *erinomaisest en tabdo minä köyhiä ylitze heidän tilansja woimans abdista ja waivata... vielä vähemmän sulkea näitä pois autuuden välineiden saamisesta*. Tapa, jolla pappi suhtautui köyhiin, kuvasti ortodoksian silmissä erityisesti papin esikuvallisuutta. Sitä ilmensi myös kuuliaisuus ennen muuta tuomiokapitulille, kuten pappissääty yleisessä valituksessaan vuoden 1680 valtiopäivillä totesi.³⁰ Nuhteettomuuteen viitattiin toisinaan myös tuomiokapitulien Kuninkaalliselle Majesteetille tekemissä kirkkoherrojen virantäyttöselostuksissa varsinkin itäisessä hiippakunnassa, mutta siitä ei muodostunut oppineisuuden vertaista perustetta kirkkoherran virkojen tavoittelussa.³¹

Myös Schaumanin kirkkolain pappisvalassa on vaikea erottaa esikuvallisuuden ja arvollisen viran hoidon motiiveita: *Tabdon myös barrastaa jumalisuuden harjoitusta keskinäisessä rakkaudessa ja kaikin puolin hyvää, rauhallista ja kunniallista menoa opilla ja esimerkillä vahvistaa ja edistää*. Pappislupauksissa esikuvallisuus oli ilmaistu yksinkertaisesti, vuoden 1571 kirkkojärjestystä muistuttavaan tyyliin: *tahdotteko myös asettaa elämäenne että se tulee uskowaisille esikuvaksi eikä kenellekään pahennukseksi*.³²

5. Tahdotko / tahdotteko edistää yleistä rauhaa maassa ja kuuliaisuutta (lydno och höörsamheet) laillista esivaltaa kohtaan, niin paljon kuin se on sinun / teidän vallassanne

Keskiajalla pappi sitoutui pappislupausten yhteydessä olemaan kuuliainen erityisesti piispalleen ja hänen välityksellään koko kirkolliselle hierarkialla. Reformaatioaikana maallisesta esivallasta tuli papin erityisen lojaaliuuden kohde. Merkille pantavaa tässä lupauksessa on, että se sisältää ajatuksen, jonka mukaan pappi ei ole vain hengellinen toimija vaan myös osa esivaltaa, virkamies. Toisaalta velvoittavuus on suhteellisen väljää: varsinkin lopun viittaus on enemmän omaantuntoon vetoava yleinen toteamus kuin konkreettinen velvoite.³³

Viides pappislupaus, papin yhteiskunnalliset velvollisuudet, korostui kaikkein selvimmin 1600- 1700-luvuilla. Se ei tapahtunut vain yksityiskohtia lisäämällä vaan samanaikaisesti kaikilla tasoilla ylhäältä alaspäin: *Samalla muotoa tabdon minä pitää minun oikiana Peri-Kuningaanani suuri woimallisimman Kuningan ja Herran, Herra Caarl XI Ruotzin, Götein ja Wendein Kuninkaan, Suomen suurrubtinaan, Herttuan Skånis, Eestinmaalla, Rügenin ruhtinaan,*

Ingerinmaan ja Wissmarin Herran, niin myös Pfalz kreivin Rheinin Baijeris, Göllichin, Clewenin ja Bergin herttuaan... Tämän jälkeen luetellaan kuninkaan lailliset lapset eli kuninkaalliset avioperilliset, yksi toisensa jälkeen, viimeisenä kuningatar. Papin uskollisuus ei siis koskenut kuninkaallista majesteettia yleisesti vaan myös sen jokaista jäsentä erikseen.³⁴

Tällainen uskollisuus ei ollut enää vain papin omantunnon herkkyyden varassa vaan kyse oli hyvin konkreettisesta toiminnasta: *minun pitää kaiken minun ymmärrykseni ja voimani perästä waarin ottaa...myös kaikkien suurimmast murbeen pitämään, kuinga minä taidaisin toimittaa ja edesauttaa kaikkia sitä kuin KM:n uskolliseksi palvelukseks yhdellä eli toisella tavalla tulla taita, minun voimani perästä estä ja poistorjua Kuninkaallisen Majesteetin ja hänen valtakuntansa vahinkoa ja turmellusta.*³⁵

Papin sitoutuminen ordinaatiolupauksissa Kuninkaallisen Majesteetin ja kuninkaallisen perheen uskolliseksi palvelijaksi herätti myös kysymyksen, miten tuli suhtautua sellaisiin luterilaisiin pappeihin, jotka oli ordinoitu Ruotsille vihamielisissä maissa kuten Tanskassa. Gotlannin tultua liitettyksi 1645 osaksi Ruotsia tanskalaisten piispojen vihkimät gotlantilaiset papit joutuivat silmätikuiksi. Kiistaa käsiteltiin vielä 1680-luvun alussa, kun Karoliinista kirkkolakia valmisteltiin.³⁶

Sama velvoittavuus ulottui myös papin suhteeseen seurakuntalaisiin eli sanankuulijoihin: *Minä tahdon myös hyvin abkeroida pitääkseni minun sanankuulijoitteni seas oikiata ja kohtuullista kirkon oikeutta... ja manata heitä Jumalisuuden harjoitukseen, yleiseen maanrauhaan, kunnialliseen elämäkertaan ja kanssakäymiseen niin hyvin kuin keskinäiseen yximielisyyteen ja rakkauteen toinen toistans vastaan.* Tämän jälkeen seurasi vielä vannotus olla sotkeutumatta papille kuulumattomiin asioihin.³⁷

Merkillepantavaa on kuitenkin, että huolimatta yksityiskohtiin asti ulottuvasta vannotuksesta karoliinin kirkkolaki 1686 ei sisällä juurikaan mitään periaatteellista lisäystä pappislupauksiin: se kiristi niitä ja se korosti lojaliteettia maallista esivaltaa kohtaan äärimmilleen – mutta kaikki tämän kaltaiset muutokset perustuvat jo 1571 kirkkojärjestyksessä esitettyjen lupauksen tulkinnalle ja sisällölliselle laventamiselle. Silti on ilmeistä, että reformaatiokauden ja ortodoksian pappisihanne olivat hyvin toisenlaisia. Voidaan jopa pohtia *Ake Andrénin* esittämän hieman poleemisen huomautuksen tavoin, vääristikö luterilainen ortodoksia luterilaisuuden paitsi ehtoolliskäsityksen myös pappiskuvan suhteen.³⁸

Karoliininen kirkkolaki oli voimassa Suomessa 1600-luvun lopulta aina vuoteen 1869, yhteensä 183 vuotta. Sen voimakas esivaltauskollisuuden korostus sopi hyvin myös Venäjän hallitsijoille sekä Napoleonin sotia 1800-luvun alkupuolella seuranneeseen Pyhän Allianssin politiikkaan. Sen sijaan tänä aikana nousseiden herätysliikkeiden riveistä rekrytoituneiden pappien elämään se toi runsaasti vaikeuksia. Kalajoen käräjien 1838 kaltaisissa tilaisuuksissa heränneet papit törmäsivät pappiskuvaan, joka näyttäytyi jo tuolloin vanhanaikaisena.³⁹

Schaumanin kirkkolaki palautti 1869 luterilaisen esivaltakuuliaisuuden kohtuuden rajoihin. Pappisvala velvoitti ”kuuliaisuuteen esimiehiä kohtaan, osoittamaan virkakumppaneille veljellistä hyvántahtoisuutta ja sanankuulijoille ”mieluisaa palvelusta ja kohtuullisuutta”. Valan sanamuodossa näkyi selvästi sääty-yhteiskunnan maailmankuva: ylemmille kuuliaisuutta, vertaisille hyvántahtoisuutta ja alempana oleville kohtuullista palvelua.⁴⁰ Sen sijaan pappislupauksista kuuliaisuus esivallalle puuttuu kokonaan. Tämä on ehkä niiden suurin muutos. Kun karoliininen kirkkolaki oli kohottanut kuuliaisuuden esivaltaa kohtaan taivaisiin, siitä luovuttiin 1800-luvulla pappislupausten kohdalla täysin. Koska pappisvala kuitenkin sisältyi notaarin lukemana ordinaatioon, myös esivalta sai osansa.⁴¹

Pappisvalan ja pappislupausten erottamisessa kuvastuu 1800-luvun käsitys maallisen ja hengellisen suhteesta. Notaarin lukema pappisvala sisälsi kirkko-oikeuden ja maallisen esivallan vaatimukset. Pappislupaukset sen sijaan kuuluivat pappeuden uskonnolliseen ja hengelliseen sisältöön, hengen maailmaan. Sinne esivallalla ei ollut asiaa. Periaate on täsmälleen sama kuin Schaumanin kirkkolaissa: maallisella esivallalla oli oma legitiimi intressinsä valvottavana, mutta kirkon ytimeen, sen hengelliseen sisältöön sillä ei ole pääsyä. Tämä takasi kirkon riippumattomuuden juuri niin kuin välitysteologia opetti. Tästä ajatuksesta käsin tulevat ymmärrettäviksi myös ajatukset papiston vapauttamisesta maallisen työn velvoitteista eli vieraasta ikeestä. Schaumanin kirkkolain myötä myös herätysliikkeiden uudenlainen pappiskuva sai ilmauksensa myös ordinaatioissa ja sen yhteydessä annetuissa lupauksissa.⁴²

Lähteet

Kirkeordinansen 1537/39

1989 Det danske Udkast til Kirkeordinansen (1537), *Ordinatio Eccleastica Regnorum Daniae et Norwegiae et Ducatum Sleswicensis Holsatiae etc* (1537), *Den danske Kirkeordinans (1539)*. Tekstudgave med indledning og noter ved Martin Schwarz Lausten. Akademisk Forlag: Denmark.

KJ 1571

1971 Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning. Utgiven av Sven Kjöllnerström. Håkan Ohlssons förlag: Lund.

KK

1888 Kirkko-Käsikirja, jossa säädetään miten Jumalanpalvelus Suomen Suuriruhtinaanmaan Ewangelis-Lutherilaisissa Seurakunnissa on pidettävä. Helsingissä.

KL 1686

1986 Kirko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila, Martti Parvio. SKSJ 444. Helsinki.

KL 1869

1872 Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland ... med Bihang och Register. Helsingfors.

Luther, Martin

1537 (1902 / 2010) *Ordinations-Ordnungen. – Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*. Hrsg. Emil Sehling...1902. Leipzig. *Julkaistu uudestaan näköispainoksena* Living Sources. Milton Keynes.

PP

1962 Prästeståndets riksdagsprotokoll 4 (1680–1714). På riksgäldskontorets uppdrag av Lennart Thanner. Stockholm.

Upsalan kokouksen päätös 1593

1990 Upsalan kokouksen päätös. – Evankelis-luterilaisen kirkon Tunnustuskirjat. SLEY-kirjat: Helsinki.

Kirjallisuus

Andrén, Åke

- 1954 Högmässa och nattvardsgång i reformationstidens svenska kyrkoliv. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia 32. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag: Stockholm.

Askmark, Ragnar

- 1949 Ämbetet i den svenska kyrkan i reformationens, ortodoxiens och pietismens tänkande och praxis. Diss. C.W.K. Gleerups förlag: Lund.

Färnström, Emil

- 1935 Om källor till 1571 års kyrko-ordning. Särskilt med hänsyn till tyska kyrkoordningar. Stockholm.

Heininen, Simo (& Heikkilä, Markku)

- 1996 Suomen kirkkohistoria. Edita: Helsinki

Holmquist, Hjalmar

- 1938 Svenska kyrkans historia IV: 1. Svenska kyrkan under Gustav II Adolf 1611–1632. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag: Stockholm.
- 1940 Handbok i svensk kirkohistoria. 2. Från reformationen till romantiken. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag: Stockholm.

Juva, Mikko

- 1968 Suomen papisto kautta aikojen. – Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Historian korkeakoulu 2. WSOY: Porvoo & Helsinki.

Laasonen, Pentti

- 1983 Papinvirkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana 1690–1713. SKHST 124. Helsinki.

Laine, Esko M.

- 2012 Vääristikö lukemaan pakotaminen luterilaisuuden? Lukukontrollin vaiheet Suomessa. – Luther, reformaatio ja kirja. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 220. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 272: Helsinki.

Leino, Pekka

2012 "Endast kyrkans egna angelägenheter". En kyrkorättslig undersökning av kyrkans egna angelägenheter i kyrkolagstiftningen om Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Diss. Åbo akademis förlag: Åbo.

Murtorinne, Eino

1992 Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809-1899. WSOY: Porvoo & Helsinki & Juva.

Nawar, Alexander

2014 Ordinationsliturgie und Amtsverständnis zwischen Beauftragung und Sakrament. Zu den Gottesdiensttraditionen evangelisch-lutherischer Landeskirchen. Studien zur Pastoralliturgie 39. Verlag Friedrich Pustet: Regensburg.

Nyman, Helge

1963 Ordinationslöfte och prästed i Sverige-Finland efter reformationen. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XXVI: 2. Åbo.

Nyman, Magnus

2002 Förlorarnas historia. Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasa till drottning Kristina. Veritas förlag: Stockholm.

Ohlmarks, Åke

1972 Alla Sveriges kungar. Gebers: Stockholm.

Pirinen, Kauko

1985 Schaumanin kirkkolain synty. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 132: Helsinki.

Sundberg, Ulf

1997 Svenska freder och stillestånd 1249-1814. Arete: Hargshamn.

Viitteet

- ¹ KJ 1571 (1971), 146–147.
- ² Kirkeordinanssen 1537/39 (1989), 64–65; Färnström 1935, 241–250; Helge Nyman 1963, 51–53.
- ³ Lutherin ordinaatiokaavasta tunnetaan kaikkiaan 4 hieman toisistaan poikkeavaa versiota vuosilta 1536–1539. Ne osoittavat, että Luther työsti ordinaation teologiaansa useiden vuosien ajan tehden siihen vähäisiä korjauksia ja täydennyksiä, Nawar 2014, 104–129.
- ⁴ Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26.
- ⁵ Nawar 2014, 124–125.
- ⁶ Färnström 1935, 251–257; Askmark 1949, 373–374; Helge Nyman 1963, 53, 58. Luther toteaa ordinaatiokaavassaan, että kuulustelun päätteeksi kandidaatit oli ordinoitava, *examinatione facta ordinandi sunt*. Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26.
- ⁷ Nawar 2014, 106–107, 137–138.
- ⁸ Nawar 2014, 91, 92–100.
- ⁹ Askmark 1949, 390–393; Helge Nyman 1963, 46–47.
- ¹⁰ Ohlmarks 1972, 110–111.
- ¹¹ Upsalan kokouksen päätös 1593 (1990); Heininen 1996, 84.
- ¹² Holmquist 1938, 128–131; Holmquist 1940, 66–67; Magnus Nyman 2002, 229. Örebron stadgan perusteella nostetuista kanteista Magnus Nyman (2002, 229 - 246).
- ¹³ Sundberg 1997, 281.
- ¹⁴ Helge Nyman 1963, 39; Juva 1968, 84–87.
- ¹⁵ Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26; Färnström 1935, 252.
- ¹⁶ Askmark 1949, 377–378.
- ¹⁷ KL 1686 XXII: III, 109; Askmark 1949, 428–432. Esimerkin valepapista tarjoaa valtiopäiville asti päätyntyn ylioppilas Södergrenin tapaus. Södergren oli anonut vihkimystä Linköpingistä, mutta piispa Haquin Spegel oli kieltäytynyt vihkimästä tätä tämän epäpätevyyden (*incapacitet*) vuoksi. Södergren esiintyi kuitenkin Tukholmassa pappina saarnaten papinasuun pukeutuneena. PP 1962 (4), 599.
- ¹⁸ KL 1686 (1986) XXII: II, 104; KK 1888, 156–157.
- ¹⁹ KJ 1571, 147; KL 1686 (1986), XXII: II, 106; Helge Nyman 1963, 61. Lutherin ordinaatiokaavasta maininta ahkerasta opiskelusta arvollisen viranhoidon osoituksena myös puuttuu. Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26.
- ²⁰ KL 1686 (1986), XXII: II, 106–107.
- ²¹ PP 1962 (4), 354–355.
- ²² PP 1962 (4), 354–355.
- ²³ KL 1869 § 117, 38–39; KK 1888, 157.
- ²⁴ Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26.
- ²⁵ Helge Nyman 1963, 63–64.
- ²⁶ KL 1686 (1986), XXII: II, 104–105.
- ²⁷ Askmark 1949, 436; Laasonen 1983, 65–66, 82–83.
- ²⁸ KL 1869 § 117, 38; KK 1888, 157. Leino (2012, 78) on kiinnittänyt huomiota siihen, että vuoden 1866 tarkastuskomitea muokkasi Schaumanin kirkkolain pappisvalan sanamuotoa tunnustuspuhjan ilmaisemissa yhdenmukaistaakseen sen kirkkolain ensimmäisessä pykälää olleen tunnustuspykälän kanssa.
- ²⁹ Luther, *Formula ordinandorum ministerum verbi* [1537] (1902 / 2010), 26; KJ 1571(1971) 146; Nawar 2014, 127.
- ³⁰ PP 1962(4), 130.
- ³¹ Laasonen 1983, 71–72, 84.
- ³² KK 1888, 157.

³³ Helge Nyman 1963, 24, 30, 37.

³⁴ KL 1686 (1986), XXII: II, 105–106.

³⁵ KL 1686 (1986), XXII: II, 108.

³⁶ PP 1962 (4), 17–18.

³⁷ KL 1686 (1986), XXII: II, 107.

³⁸ Andrén 1954, 55–57, 60–62 ; Laine 2012, 76. Askmarkin (1949, 426) mukaan papiksi vihkimisen prosessissa (*electio, probatio, confirmatio, ordinatio*) valinta (*electio*) menetti merkitystään ortodoksian aikana ylikorostuneen tutkinnon (*probatio*) kustannuksella. Askmark kiinnittää huomiota myös siihen, että tutkinnon ja kuulustelun korostuminen siirsivät ordinaation entistä selvemmin tuomiokapituleille, sillä vain niillä oli asiantuntemusta vaaditun kuulustelun pitämiseen.

³⁹ Murtorinne 1992, 15–19.

⁴⁰ KL 1869 § 117, 38–39.

⁴¹ KK 1888, 157.

⁴² Pirinen 1985, 131, 142–145, 147, 159; Murtorinne 1992, 215–218.